

УДК 82.09

Г. Б. Драпак – асистент кафедри іноземних мов
Тернопільського національного університету
імені В. Гнатюка

Дискурс української ментальності в дослідженнях творчості В. Симоненка

*Роботу виконано на кафедрі іноземних мов
ТНУ ім. В. Гнатюка*

Розглянуто архетипні риси української ментальності та літературні образи в дослідженнях творчості В. Симоненка.

Ключові слова: етноімагологія, образ, символ, ментальність, мати, Україна.

Драпак Г. Б. Дискурс української ментальності в дослідженнях творчості В. Симоненка. Розглядаються архетипні риси української ментальності та літературні образи в дослідженнях творчості В. Симоненка.

Ключевые слова: этноимагология, образ, символ, ментальность, мать, Украина.

Drapak H. B. The Discourse of Ukrainian Mentality in the Research of Creations of V. Symonenko. This article focuses on investigation of archetype features of the Ukrainian mentality and literary images in the researches of Symonenko's poetry.

Key words: ethno-imagology, image, symbol, mentality, mother, Ukraine.

Постановка наукової проблеми. Аналіз досліджень із цієї проблеми. Як конститuenta імагологія зазнала розквіту лише наприкінці ХХ ст. До перших дослідників цієї галузі науки належать такі науковці, як Жан-Марі Карре (“Французькі письменники та німецький міраж: 1800–1940”, 1947) і Маріус-Франсуа Гюйяр, (“Порівняльне літературознавство”, 1951). Ж.-М. Карре досліджував шляхи формування образу Німеччини у французькій літературі кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Відомий літературознавець не зосереджував уваги на впливі німецької літератури на французьку, а намагався скоригувати помилки, яких допустилися французькі письменники в їхньому змалюванні Німеччини. Зі свого боку, М.-Ф. Гюйяр, наголошував на потребі застосування основних концептів імагології в дослідженнях із порівняльного літературознавства. Автор дискутував з американськими компаративістами, які, на його думку, надто зосереджені на вивченні літературних контактів та впливів. За словами науковця, потрібно не лише досліджувати вплив однієї літератури на іншу, а й шляхи формування в індивідуальній чи колективній свідомості великих міфів про інші народи й нації. Саме в цьому М.-Ф. Гюйяр убачав перспективи оновлення порівняльного літературознавства та нові напрями його дослідження. Учений запропонував зосередити увагу на проблемах рецепції “Іншого”. Унаслідок поширення праць цих науковців порівняльне літературознавство Франції й Німеччини вийшло на новий рівень. Школи європейської імагології очолили Даніель-Анрі Пажо та Гуго Дизеринк.

Французький літературознавець Д.-А. Пажо наполягав, що новий вектор розвитку сучасного літературознавства забезпечується тісною співпрацею компаративістики з культурною антропологією. Учений зосередив увагу на дослідженні культурних уявлень народів про інших, оприявлення етнічних стереотипів у масовій літературі. Г. Дизеринк, конкретизувавши основні поняття імагології, головним її завданням вважав дослідження образів інших країн, народів та культур. Бельгійський учений вважав поняття “нація” віртуальним. Нація, на думку вченого, – це лише ментальна конструкція, “тимчасова модель мислення” [9]. Отож Г. Дизеринк піддав сумніву об’єктивне існування нації, а значить і національної ідентичності.

Методологія сучасної літературної імагології спрямована на дослідження проблем культурної ідентичності, міжнаціонального сприймання та національних образів у літературному дискурсі. Український учений В. Будний [2] вважає за доцільне використання терміна “етноімагологія”, що вивчає змалювання інших народів і країн у художньому дискурсі. Її предметом є літературний образ, що містить не лише індивідуальні риси, а й етнічну ідентичність зображуваних персонажів, краєвидів чи історичної минувшини та подає певні їхні ознаки як “типові” для відповідної країни, “властиві” для цілого народу. Через ототожнення індивідуальних рис зображуваного етнообразу з певною

національною ідентичністю розрізняють образ власного етнокультурного Я – автообраз та образ Іншого – гетерообраз. За семантикою їх поділяють на образи позитивно й негативно забарвлені, символічні, карикатурні, гротескні тощо [2, 352].

В українському літературознавстві імагологічні дослідження поступово набувають усе більшої актуальності. Згадаймо хоча б праці В. Яніва, загальну імагологію Д. Наливайка, з-під пера якого вийшли ґрунтовні дослідження закордонної рецепції України, її історії та культури, зокрема “Очима Заходу: рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст.” (1998) і “Літературна імагологія: предмет і стратегії” (2005).

Літературна імагологія тісно пов’язана з науковими дослідженнями в галузі порівняльної етнопсихології, українську традицію якої започаткували праці “Дві руські народності” М. Костомарова та “Світгляд українського народу” І. Нечуя-Левицького, котрі є багатим джерелом етнографічного, фольклорного й літературного матеріалу з яскравим виокремленням самобутніх рис українців та росіян. Наша етнічна спільнота має низку особливостей, які відрізняють нас серед інших народів. Серед архетипних рис національної вдачі українців, які були зображені в класичних літературних творах, дослідники виділили такі, як індивідуалізм (визнання творчої активності особи), кордоцентризм (перевага емоційного над раціональним), антейзм (закоріненість у землю, в природу), естетизм (культ краси) та інші [2, 354]. Особливу увагу на кордоцентризм українців звертає О. Кульчицький. У своїх етнопсихологічних працях дослідник підкреслив надмірну емоційність українського народу як визначальну рису їхнього духовного світу. До частовживаних означників української національної психоестетики належать образи матері, землі, родини, хати тощо.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Твори українських митців містять етнографічні риси, з допомогою яких визначають нас інші народи. У творчій спадщині В. Симоненка представлено низку символів української національної психоестетики. У той час, коли інші письменники брали приклад із модерних митців, В. Симоненко наслідував стару поетичну школу, “повертався до гнівної музи Шевченка” [5, 139]. І саме ця традиційність робила його справжнім, особливим та народним. “Слово поета [Симоненка] дуже камерне, інтимне, адже апелює до найтонших порухів людської душі, кордоцентричного коду української людини” [6, 279], – констатує Л. Тарнашинська. Чимало дослідників творчості поета зазначали, що В. Симоненко є персоніфікацією своєї доби. Поет із селянського роду, сформований у київському інтелектуальному середовищі, він не лише зберіг кращі традиції зображення прикметних рис української людини, а й утвердив “кодекс честі українського родоводу” [6, 278]. Творчий доробок поета-шістдесятника має значний потенціал для етноімагологів. Тематика поезії, символи, образи, емоційність та патріотизм, наявні у віршах письменника, є характерними й типовими для українського народу. В. Симоненко – це продовження “шевченківської” людини [2, 354]. Володимир Янів у розвідці “Українська родина у творчості Василя Симоненка” констатував, що поетична спадщина поета є знахідкою і для соціологів, і для етнопсихологів, оскільки тематика віршів та образи, що їх використав поет, відображають українську ментальність. Серед іншого кордоцентризм і значущість родинного життя. За словами дослідника, на першому плані в поета – образ матері. І. Кошелівець зазначив: “Їй [матері] у Симоненковій поезії віддано стільки щирої уваги, скільки в нашій літературі не траплялось либонь від Шевченка...” [1, 38]. Свої найщиріші почуття поет передає через образ матері. Для нього “найпрекрасніша мати щаслива”, не може не турбувати і “скорбота матері”. Її образом наскрізь пронизана творчість поета: “Я таку тебе завжди бачу, // Образ в серці такий несучу // Материнську любов гарячу // І твоєї душі красу” [4, 18]. Образ матері поет пов’язує і з рідною землею. Тому тема України – лірика теж інтимна. В. Янів убачав присутність матері й у віршах на соціальну тематику. Наприклад, у вірші “Жорна” зображено нужденне життя простого українського селянина, який у переддень “космічної доби” оббиває руки об жорна. Та руки ці знову ж таки – “ніжні материнські”.

Важливе місце в поезії В. Симоненка посідає тема любові, основи української родини. Вона поєднується з материнством: “І сьогодні вклоняється серце моє // Тій земній, сором’язливій, жагучій жіночності, // Що красою життя – материнством стає” [1, 118]. Важливим родинним, архетипом, що властивий поезії Симоненка, є образ діда, який уособлює історію родоводу. У поезії “Дід умер” поет роздумує над життям та вічністю. Риторика твору утверджує, що людина не помирає повністю, а житиме в спогадах внуків. Наступним символом родини в доробку В. Симоненка є образ хати, що асоціюється з родинною власністю, має важливе значення для українців. Рідний край для поета – це

пагорби, “де стоять в обновах білих, в чистому вбранні // Рідні хати, білі хати з хмелем при вікні” [1, 163]. Проте значно сильнішою є любов українців до землі як уособлення батьківського дому та батьківщини: “Бо нива це – моя! Тут я почну зажинок, // Бо кращий урожай не жде ніде, // Бо тисяча доріг, мільйон вузьких стежинок // Мене на ниву батьківську веде” [1, 148]. В. Янів зробив висновок, що архетип української родини передано через постать матері та діда, який є своєрідним зв’язком між поколіннями. У зображенні родинної традиції у віршах В. Симоненка, на думку дослідника, інтегровано одухотворені й мертві предмети (рідна хата, рідний лан, рідне обійстя).

Українському літературознавцю А. Ткаченку належить чимало публіцистичних, наукових статей та праць, присвячених В. Симоненку. Він є одним із перших дослідників творчості поета-шістдесятника. Варто, зокрема, відзначити його монографію “Василь Симоненко: нарис життя і творчості” (1990) [7]. Як зазначив сам автор, цей нарис – перша спроба цілісного літературного портрета В. Симоненка. Книга містить текстологічне опрацювання творчості, біографію поета, спогади тощо. А. Ткаченко виокреслив такі теми поезії В. Симоненка: синівська любов до матері, землі, простих людей. Низка його віршів наповнена патріотичним та національним духом.

Василь Пахаренко опублікував літературознавчий есеї під назвою “Як він ішов...: (Духовний профіль Василя Симоненка на тлі його доби)” (2004). У ньому зроблено спробу осмислити етапи формування громадянської позиції поета, її сутність, мистецьке світосприйняття поета-шістдесятника та його художню манеру. За словами В. Пахаренка, феномен В. Симоненка засновується на таких рисах його духовного світу, як щирість, талант, патріотизм, мужність. Власне щирість позбавила його творчість літературщини. Значну кількість віршів дослідник класифікує як патріотичні. Націоналізм поета, за словами дослідника, “не доктринерсько-раціоналістичний, не заідеологізований, а щемливо-інтимний, безоглядний, нездоланний” [3, 25]. Дотримання традиційної форми віршування, щирість, совісність та мужність В. Пахаренко пояснює походженням поета із села, яке він часто зображав у своїх віршах. Особливе місце, за словами літературознавця, у поезії займають образи матері та України, які “зливаються у душі поета” [3, 25]. Саме від матері ми переймаємо науку доброти, ніжності, самопожертви, любов до людей і рідної землі. На думку В. Пахаренка, сирітство підсилювало любов до матері. Для нього вона була цілим всесвітом.

Цікавою та сучасною є розвідка Л. Тарнашинської під назвою “Поетика «поривань» Василя Симоненка як естетична норма”. За словами науковця, поет-шістдесятник став добровільною “самоілюстрацією” того межового стану для тодішньої літературної ситуації, коли відбувся потужний злам свідомості, пошуки виразних художньо-естетичних засобів для відображення нового світовідчуття. Надмірну емоційність у поезії поета Л. Тарнашинська вважає не фальшивою, а називає це бажанням “виговоритись” і за себе, і за інші покоління. Патріотизм, який властивий багатьом українським митцям, у поезії В. Симоненка є щирим, оскільки містить у собі весь спектр почуттів – від синівської любові до рідної землі до ненависті, адресованої її ворогам. Л. Тарнашинська стверджує, що образ України для нього – це містке поняття, яке тримається на вертикалі “життя – смерть”, де ці “екзистенціали становлять опозиційну пару з їхніми крайніми, максималістичними виявами людських емоцій” [6, 279]. Поет уявно ідентифікує себе з Україною не лише через свою національну приналежність, а й через глибинну синівську відповідальність. Образ України в його поезії, на думку дослідниці, “динамічний, персоніфікований, ідейно-наснажений, по-шевченківськи піднесений до рівня найбільшої святості, “вселенської совісті”, молитви, матері, опоетизований на найвищих емоційних регістрах людської душі” [6, 279]. Підтвердження слів Л. Тарнашинської знаходимо в таких рядках поета: “Україно! Ти для мене диво! // І нехай пливе за роком рік, // Буду, мамо, горда і вродлива, // З тебе чудуватися повік. // Ради тебе перли в душі сію, // Ради тебе мислю і творю. // Хай мовчать Америки й Росії, // Коли я з тобою говорю. // Одійдіте, недруги лукаві! // Друзі, зачекайте на путі // Маю я святе синівське право // З матір’ю побуть на самоті” [4, 79].

Висновок. Отже, у дослідженнях творчості В. Симоненка оприявнюються основні риси української ментальності. Їх передано через образи матері, землі, родини тощо.

Література.

1. Симоненко Василь. Берег чекань / Василь Симоненко ; упоряд. І. Кошелівець. – Нью-Йорк : [б. в.], 1965. – 223 с.
2. Ільницький М. Порівняльне літературознавство : навч. посіб. / Ільницький М. – Л. : ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – Ч. 1 : Лекційний курс. – 2007. – 280 с.

3. Пахаренко В. Як він ішов...: (Духовний профіль В. Симоненко на тлі його доби) / Пахаренко В. – Черкаси : Брама-Україна, 2004. – 52 с.
4. Симоненко В. А. На схрещених мечях : вибр. тв. / В. А. Симоненко ; упоряд. В. Костюченко. – К. : Пульсари, 2006. – 384 с.
5. Стус В. Серед грому і тиші / В. Стус // Сучасність. – 1995. – № 2–3. – С. 138–158.
6. Тарнашинська Л. Презумпція доцільності: Абрис сучасної літературознавчої концептології / Тарнашинська Л. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – 534 с.
7. Ткаченко А. О. Василь Симоненко : нарис життя і творчості / Ткаченко А. О. – К. : Дніпро, 1990. – 310 с.
8. Янів В. Українська родина в творчості В. Симоненка / В. Янів. // Збірник на пошану професора доктора Ю. Шевельова. – Мюнхен : [б. в.], 1971. – 505 с.
9. Dyserinck H. Zum problem der “images” und “mirages” und ihrer untersuchung im rahmen der vergleichenden literaturwissenschaft / H. Dyserinck // Arcadia. – 1966. – № 1. – S. 107–120. (Цит. за : <http://www.litdefrance.ru/199/1217>).

Статтю подано до редколегії
21.01.2011 р.